

ВІДГУК

офіційного опонента Стражнікової Інни Василівни
на дисертаційне дослідження Могорити Віктора Михайловича
на тему «Трансформація змісту шкільних підручників з історії для
загальноосвітніх навчальних закладів України (1991 – 2017 рр.)»
за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність рецензованого дослідження обумовлюється сутнісними характеристиками сучасних тенденцій реформування освітнього простору держави. Трансформація вітчизняної освітньої системи та становлення нової освітньої парадигми на засадах діяльнісного та компетентнісного підходів потребує переосмислення завдань шкільної освіти, зокрема й суспільствознавчої. Попри всі інновації, підручник й надалі залишається провідним засобом навчання, носієм змісту освіти, джерелом отримання знань, формування загальних та предметних компетентностей. Підручник безперечно повинен базуватись на досягненнях класичної та сучасної педагогічної науки.

Не менш актуальним у контексті досліджуваної проблеми є процес підручникотворення, який є доволі динамічний, потребує вчасного врахування викликів сьогодення, адже зміна освітньої парадигми потребує перегляду вимог до навчальної літератури, аналізу її змісту.

Отже, дисертаційне дослідження, виконане Могоритою Віктором Михайловичем, є актуальним і своєчасним.

Дисертант на належному науковому рівні обґрунтував вибір теми, чітко визначив мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження. Проаналізував значний обсяг історико-педагогічної, психолого-педагогічної і науково-методичної літератури, підручники (98).

Обґрунтованою й логічною є структура дисертації (вступ, три розділи, висновки, додатки, список використаних джерел), за змістом, логікою і стилем викладу матеріалу відповідає вимогам до дисертаційних досліджень. Зміст кожного розділу підпорядковано меті й завданням дослідження, а важливим його підсумком є достатньо виважені й ґрунтовно сформульовані висновки.

У сукупності це дало змогу дисертанту здійснити цілісний ретроспективний аналіз формування змісту шкільних підручників з історії досліджуваного періоду на відповідність їх змісту Держстандартам у галузі освіти, навчальним програмам; визначити тенденції у побудові змісту підручників з історії; розробити періодизацію формування змісту шкільних підручників з історії для закладів загальної середньої освіти України відповідно до певних критеріїв. На цій основі автором виокремлено та охарактеризовано етапи підручникотворення з історії для закладів загальної середньої освіти України (1991–2017), а також досліджено компоненти змісту та дидактичні можливості їх використання в організації освітнього процесу.

Заслуговує на позитивну оцінку здійснений дисертантом аналіз результатів моніторингу педагогічними працівниками України змісту шкільних підручників з історії, уточнення основних показників якості змісту підручників з історії для закладів загальної середньої освіти.

Заслуговують на увагу і позитивну оцінку визначені дисертантом систематизовані та узагальнені трансформаційні зміни у змісті шкільних підручників з історії для закладів загальної середньої освіти України упродовж 1991–2017 рр.; визначені тенденції у побудові змісту підручників з історії (розділ 1); їхні можливості в організації пізнавальної діяльності школярів відповідно до освітньої парадигми (розділ 2). Такий позитивний результат досягнутий завдяки застосуванню дисертантом у єдності і науковій достовірності відповідних методів дослідження. Переконливим свідченням новизни здійсненого дослідження є системний аналіз змісту шкільних підручників з історії для загальноосвітніх навчальних закладів на кожному з етапів, у відповідно визначених хронологічних межах.

Новим, на нашу думку, для сучасної теорії і практики національно-патріотичного виховання учнів є ґрунтовний аналіз підручників з історії та практики підручникотворення, що дало змогу здобувачеві розкрити й схарактеризувати з позицій власного авторського бачення специфіку їхнього змісту в історико-генетичному контексті.

Заслуговує на увагу і позитивну оцінку авторський підхід, що є новим у історико-педагогічній науці, і водночас, відповідає загальноєвропейському підходу до екстраполяції минулого педагогічного досвіду на сучасну практику через здійснення, у контексті рецензованої роботи, моніторингу змісту шкільних підручників з історії педагогічними працівниками України.

Особливої позитивної оцінки заслуговує представлена в роботі джерельна база дослідження, зокрема шкільні підручники з історії досліджуваного періоду, науково-довідкові видання та педагогічна література (навчальні посібники, монографії, автореферати дисертацій, наукові статті, матеріали конференцій), наукові, навчально-методичні та публіцистичні праці, що висвітлюють розвиток і становлення системи підручникотворення для шкільного курсу історії. Використано матеріали Державної науково-педагогічної бібліотеки імені Василя Сухомлинського (м. Київ), Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника, Львівської обласної науково-педагогічної бібліотеки, бібліотеки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Таким чином, сформована автором джерельна база включає 327 позицій, що слугує безперечним доказом культури наукового мислення здобувача, й відповідно інформативності, наукової, а головне практичної значущості представленої роботи.

Основні теоретичні положення дослідження визначаються ґрунтовною обізнаністю дисертанта з різних аспектів історико-педагогічної науки; вільним оперуванням науковою термінологією, забезпеченням аргументованості висновків, глибоким аналізом досліджуваної проблеми. Підтвердженням зазначеного є апробація основних положень дисертації численних виступах на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях.

Практична значущість здійсненого дослідження полягає у тому, що дисертантом розроблено і впроваджено у практику підготовки майбутніх педагогів авторську програму спецкурсу «Шкільний підручник з історії як засіб формування особистості учня в Україні (1991–2017 рр.)» для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти. Результати дослідження знайшли

практичне втілення у процесі професійної діяльності дисертанта, під час викладання історії у Тюшківській ЗОШ I–II ступенів та Міжгірському медичному коледжі Закарпатської обл.

Основні теоретичні положення та практичні напрацювання, висновки, окремі додатки, що знайшли своє підтвердження у дисертації, можуть бути використані у закладах середньої освіти, у системі вищої освіти, підвищенні фахового рівня педагогічних працівників у системі післядипломної педагогічної освіти.

Позитивної оцінки заслуговує характеристика теоретичних засад шкільного підручника історії як носія змісту історичної освіти, вимоги до змісту шкільних підручників з історії, твердження дисертанта про те, що проблема змісту шкільного підручника перебуває у прямій залежності від потреб суспільства, а відтак він повинен забезпечити учням можливості для самостійного осягнення історичного досвіду задля формування власних оцінок, ціннісних орієнтацій. Констатовано, що за досліджуваний період напрацьована істотна законодавчо-нормативна база для регулювання процесу підручникотворення для закладів загальної середньої освіти, зокрема з історії. Цінним є висновок автора про пріоритети шкільної історичної освіти, що вплинули на спроби їх реалізації у змісті шкільних підручників з історії як носіїв змісту історичної освіти; аналіз Державних стандартів базової та загальної середньої освіти (2004; 2011), навчальних програм з предмету, що засвідчує утвердження хронологічно послідовної лінійної системи шкільної історичної освіти

Заслуговує на окрему позитивну оцінку зміст другого розділу – «Науково-методичні засади побудови змісту шкільних підручників з історії для загальноосвітніх навчальних закладів України (1991–2017)», у межах якого автор розкриває навчально-виховний та розвивальний потенціал змісту шкільного підручника, простежує трансформацію загальнодидактичних функцій та підходів до аналізу й оцінювання якості шкільних підручників з історії. Цінним є аналіз виховного потенціалу шкільних підручників з історії, використання

їхнього змісту у забезпеченні творчого розвитку учнів, формуванні у них критичного мислення, практичних умінь та навичок, предметної компетентності, спроможності розкрити їхній інтелектуальний потенціал.

Логічно і системно, з нашої точки зору, здобувачем визначено дидактичні можливості сучасних підручників в організації процесу навчання з'ясовано, що саме вони спроможні забезпечити найбільш раціональну і дієву пізнавальну діяльність школярів на кожному зі структурних етапів уроку.

У третьому розділі – «Еволюція структурування шкільних підручників з історії як форма реалізації їх змісту (1991–2017)» - автор розкриває особливості текстової та позатекстової компоненти у конструюванні змісту шкільних підручників з історії, їх дидактичні можливості в організації процесу навчання, результати моніторингу змісту. Виявлено та розкрито особливості структурування змісту навчального матеріалу у підручниках: забезпечується проблемна форма його викладу, використовуються більш складні мовні конструкції, переглядаються роль та місце додаткового тексту підручника в освітньому процесі, посилюються діяльнісна й компетентнісна спрямованість методичного апарату. А відтак трансформація функцій підручника передбачає зміни його структури.

Разом з тим, у цілому позитивно оцінюючи представлену дисертаційну роботу, вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження та побажання:

1. У дисертації належно обґрунтовано й представлено принципи добору навчального матеріалу до змісту підручників відповідно до сучасних тенденцій педагогічної та психологічної наук, його структурування; ефективність змісту у реалізації компетентнісного, діяльнісного й особистісно зорієнтованого навчання. Водночас, не погоджуємося з думкою автора про своєрідне перебільшення в педагогічній літературі тези про особливий вплив змісту підручника на формування світогляду учня (стор. 97), адже підручник і надалі залишатиметься провідним засобом формування особистості школяра.

2. У роботі (стор. 109) автор стверджує про невідповідність обсягу навчального матеріалу підручника історії, відведеному часу на його вивчення,

опираючись на аналіз змісту підручників для класів з поглибленим вивченням предмету. Тому, варто було б більше уваги приділити змісту підручників з історії для профільних класів.

3. У параграфі 2.1 «Підручник та його освітній потенціал» розкрито дидактичну цінність шкільного підручника з історії в реалізації мети шкільної історичної освіти, зокрема значна увага зосереджена на формуванні в учнів предметних історичних компетентностей засобами підручника, у той час як формуванню ключових компетентностей приділено значно меншу увагу.

4. У дисертації проаналізовано Положення про конкурсний відбір підручників (додаток Е), які діяли впродовж досліджуваного періоду. Робота виграла, якби автор зробив порівняльний аналіз ефективності конкурсного відбору шкільних підручників історії, що здійснювався на основі зазначених Положень.

5. З огляду на практичну цінність дисертаційної роботи варто було б зазначити – при викладанні яких курсів у ЗВО використовувались результати дослідження та впровадження результатів дослідження у вигляді методичних рекомендацій для вчителів закладів середньої й викладачів вищих педагогічних закладів освіти.

6. Не зовсім коректно у роботі оформлено назву рисунків (3.5), додатки (Г, Д, Е, Ж, З) і відсутні джерела інформації до деяких з них.

Проте висловлені зауваження і побажання не знижують загальної позитивної оцінки дисертації.

Анотат дисертаційного дослідження відповідає чинним вимогам до написання такого виду робіт, відображає основні положення дисертації, її зміст, структуру та висвітлює його основні результати.

Дисертація «Трансформація змісту шкільних підручників з історії для загальноосвітніх навчальних закладів України (1991 – 2017 рр.)» є самостійним завершеним дослідженням, актуальним за змістом, обсягом та якістю оформлення, теоретичною та практичною значущістю, науковою новизною та достовірністю, повнотою викладу його основних результатів та відповідає

чинним вимогам до кандидатських дисертацій (пп. 9, 11, 12-14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567 зі змінами), а її автор – Могорита Віктор Михайлович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки імені Б. Ступарика
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

Стражнікова І.В.

